

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ

УДК 339.33

Анопій В. В., Криган Р. В., Процишин О. Р.

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ І НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ

Розкрито теоретичні та науково-методичні аспекти впливу глобалізаційних процесів на характер розвитку і динаміку внутрішньої торгівлі. Науково обґрунтовано стратегічні напрями і тенденції розвитку торгівлі в умовах економічної глобалізації.

Ключові слова: глобалізація, внутрішня торгівля, інтернаціоналізація, імпорт, експорт, інвестиції

Apoy V., Kryhan R., Protsyshyn O.

GLOBALIZATION PROCESSES AND NEW TRENDS IN DOMESTIC TRADE OF UKRAINE

The theoretical and scientifically-methodical aspects of influence of processes of globalization are exposed on character of development and dynamics of domestic trade. Scientifically reasonable strategic directions and progress of trade trends in the conditions of economic globalization.

Keywords: globalization, domestic trade, internationalization, import, export, investments

1. Вступ. Актуальність проблематики адаптації внутрішньої торгівлі до глобалізаційного середовища зумовлена відсутністю фундаментальних наукових досліджень на цьому напрямку. Як результат, внутрішня торгівля продовжує малоефективне екстенсивне зростання.

В останні роки у центрі наукових дискусій опинилися складні проблеми самої природи і сутності глобалізації, її реальних цілей і спроможності побудувати нові типи економік. Піддається сумніву об'єктивний характер впливу глобалізації на базові галузі національних економік.

У публікаціях М. Алле, А. Мокія, Є. Савельєва, Дж. Стігліца, М. Філіпенко, В. Шевчука надаються різні погляди на процеси глобалізації. Відомий американський дослідник корпоративної глобалізації Д. Кортен вбачає несправедливість мети цього явища "... у надмірній концентрації управління чужими ресурсами і зростаючій монетаризації людських відносин" [3, с. 2].

Лауреат Нобелівської премії Дж. Стігліц прямо попереджає, що якщо глобалізація триватиме в такому ж дусі, то вона "... не лише не сприятиме розвитку, але й продовжуватиме створювати бідність і нестабільність" [4, с. 18].

Українські дослідники глобалізаційних процесів також стверджують, що глобалізація "... так і не змогла на практиці довести одну з основних своїх переваг – вирівнювання темпів економічного зростання і доходів країн світу" [2, с. 123].

2. Постановка завдання. Основною метою цієї статті є теоретичний і науково-практичний аналіз впливу процесів глобалізації і виявлення та обґрунтування стійких тенденцій такого впливу.

3. Виклад основного матеріалу. Глобалізація – це багатогранне і масштабне явище, суть якої полягає в тому, що внаслідок широкого обміну товарами, послугами, фінансовими ресурсами, технологіями, інформацією світ стає більш взаємозв'язаним.

Незважаючи на масштабність, високу динаміку глобалізаційних процесів і благородність цілей, їх вплив на соціально-економічний розвиток багатьох країн не можна однозначно оцінити позитивно.

Сучасний світ став ще більше асиметричним. Асиметрія і розрив в темпах розвитку країн з різними рівнями економіки істотно актуалізують проблему майбутніх моделей глобалізації. Сьогодні з усією очевидністю можна констатувати, що глобалізаційні процеси спрямовані в русло регіоналізації. У різних регіонах світу виникають об'єднання і союзи економічні, фінансові, митні, зони вільної торгівлі. По суті формуються нові регіональні інтеграційні об'єднання навколо таких центрів як США, ЄС, Російська Федерація і Японія. При цьому Україна знаходиться в центрі тяжіння відразу двох центрів – ЄС і РФ.

Найбільшим інтегратором, безумовно, вважається ЄС, який об'єднує 28 країн і, крім того, уклав угоди про зони вільної торгівлі з 30-ма країнами різних континентів. Ще з 18 країнами ведуться перегово-

ри, у тому числі з США, Японією, Канадою. З Україною, як відомо, тривають переговори відносно створення зони вільної торгівлі (ЗВТ) у рамках Договору про Асоціацію в ЄС. Російська Федерація також формує ЗВТ і, крім того, “митний союз” в складі Білорусі, Вірменії, Казахстану і РФ.

Як західний, так і східний вектор переслідують мету політичної і економічної інтеграції з акцентом на розширення торговельно-економічних відносин. Як видно, торгівля і міжнародний обмін складають основну платформу інтеграції на перших етапах. Тому дуже важливо проаналізувати розвиток вітчизняної торгівлі в умовах глобалізації і змоделювати наслідки її інтеграції.

Зауважимо, що сфера торгівлі в Україні посідає особливе місце в національному господарстві. Вона забезпечує товарно-грошовий обмін у формі купівлі-продажу на суму, що перевищує 1,8 трлн. грн. в рік, задовольняє 75-80% матеріальних потреб населення, залучаючи до обороту величезні товарні ресурси. Торгівля формує 14-15% ВВП, забезпечує

Теоретичний аналіз і досвід багатьох країн показує, що економічна глобалізація характеризується вільним рухом товарів, послуг, культурних цінностей, технологій через адміністративні межі, а також активним впливом на окремі сектори і функціональних систем торгівлі (рис. 2).

Як видно з рис. 2, глобалізаційні процеси проникають в сферу товарного обороту, головним чином, на чотирьох напрямках: організаційні структури, товарний імпорт, інвестиції, конкуренція.

Основним і найбільш вагомим наслідком широкомасштабної глобалізації є інтернаціоналізація.

Незважаючи на світові масштаби інтернаціоналізації, її наукові засади, закономірності та перспективи розвитку, соціально-економічні наслідки маловивчені. Навіть сутнісна характеристика інтернаціоналізації має безліч трактувань, що вказує на її складність і багатогранність. Узагальнюючи позиції різних наукових шкіл можна стверджувати, що сутність інтернаціоналізації полягає у цілеспрямованому, взаємному проникненні (поєднанні) в

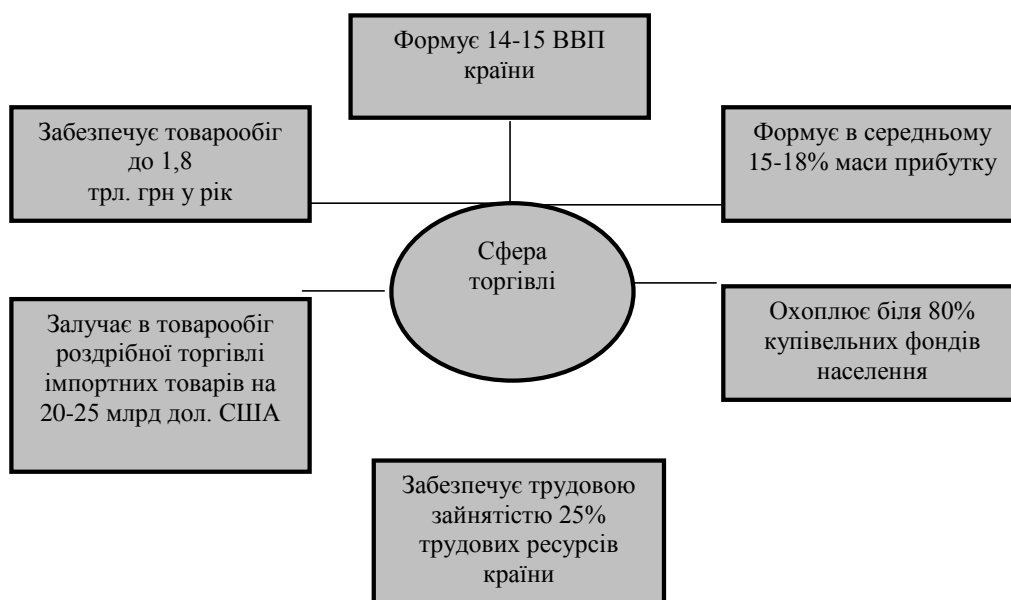

Рис.1. Місце торгівлі в соціально-економічному розвитку країни

зайнятість не менше 25% трудових ресурсів країни. Таким чином, торгівля належить до життєво важливих сфер національної економіки (рис. 1).

Місце торгівлі в національній економіці, її ресурсний потенціал і вплив на соціально-економічний розвиток країни диктують необхідність глибокого осмислення процесів глобалізації і їх наслідків для сфери товарного обігу.

економіці національних і міжнародних факторів, форм економічних відносин та зв'язків в процесі співробітництва з метою її трансформації і розвитку на інтеграційних засадах.

Інтернаціоналізація економіки має загальні риси, принципи і закономірності. В той же час їй притаманні специфічні ознаки, залежно від сфери економічної діяльності.

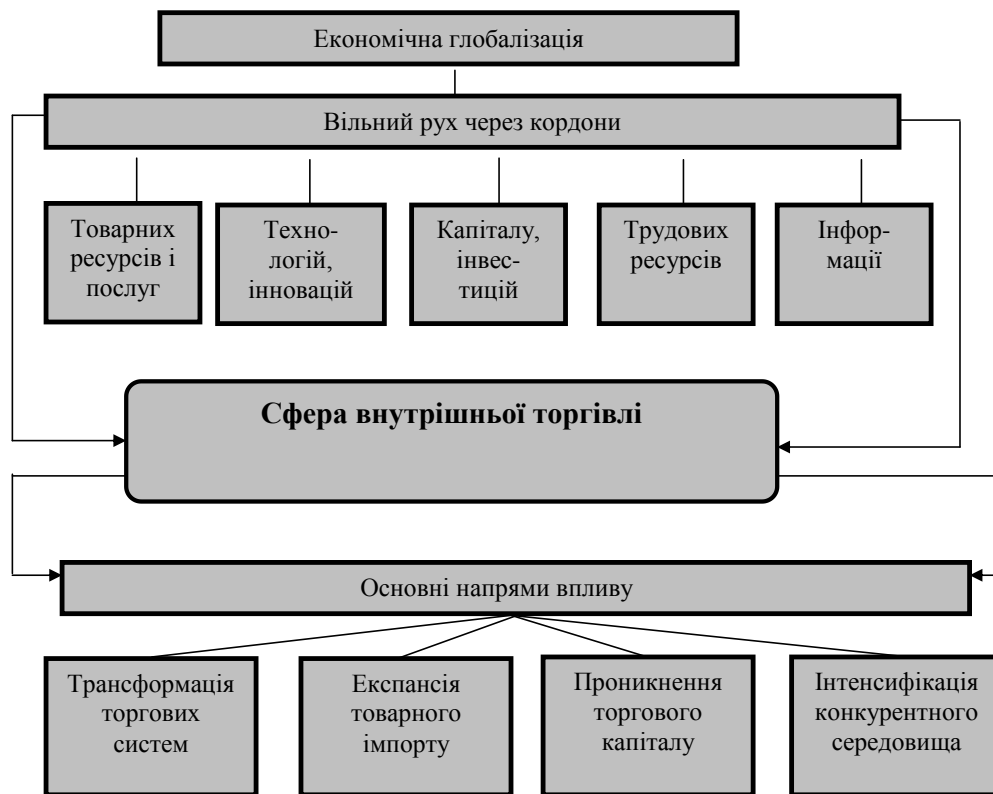

Рис. 2. Основні напрями впливу економічної глобалізації на сферу внутрішньої торгівлі

В сфері товарного обігу інтернаціоналізація характеризується:

- проникненням інтернаціональних факторів у всіх формах торгівлі (оптової, роздрібної, торговельного посередництва, віртуальної);
- модернізацією торгівлі на інноваційних засадах і змішаних інвестиціях;
- розвитком нових мотиваційних механізмів, економічних регуляторів, стандартів, нормативів, правил СОТ тощо;
- створенням сумісних та іноземних підприємств і корпорацій;
- зростаючими масштабами експорту та імпорту товарів і послуг;
- експансією іноземного торгового капіталу;
- розширенням коопераційних та інтеграційних зв'язків;
- координацією процесом інтернаціоналізації міжнародними організаціями.

Всі ці процеси спрямовані на якісне оновлення внутрішньої торгівлі шляхом витіснення національних компонентів і домінування міжнародних в ключових сферах.

Таким чином, інтернаціоналізація сфери товарного обігу має всеохоплюючий характер і складний зміст.

До сфери інтернаціоналізації, по-суті, належать всі форми і структури торгівлі, але найбільш масштабно проявляється інтернаціоналізація в роздрібній торгівлі. Тут вона присутня в створенні нових типів і форматів магазинів. За 2005-2012 рр. ця категорія об'єктів торгівлі зросла вдвічі (рис. 3).

З рис. 3 можна констатувати новий стратегічний пріоритет розвитку роздрібної торгівлі, який суттєво змінює її структуру і пропорції. Йдеться про концентрацію товарообороту в великих і середніх підприємствах торгівлі, частка яких досягла 80% в загальнонаціональному товарообороті, при тому що їх кількість не перевищує 5%.

Такі структурні диспропорції в роздрібній торгівлі слід вважати деформованими, оскільки:

- вони не відповідають державній політиці розвитку сучасного підприємництва в сфері торгівлі;
- призводять до суттєвої диференціації рівня торговельного обслуговування населення в великих і малих поселеннях, особливо в сільській місцевості;
- призводять до монополізації сфери товарного обігу.

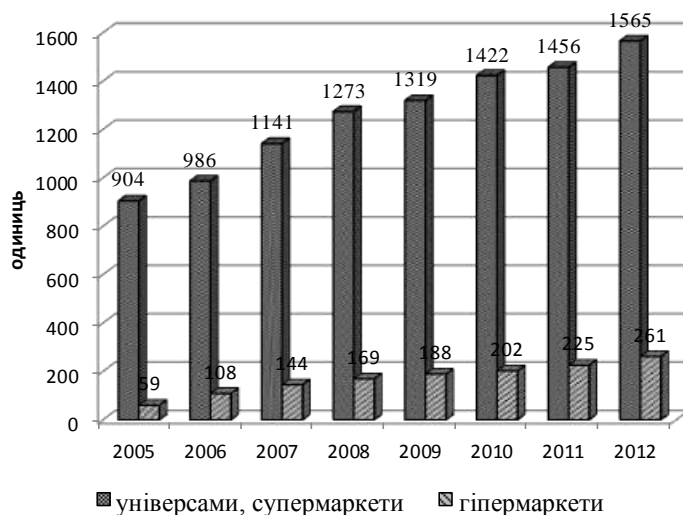

Рис. 3. Кількість універсамів, супермаркетів та гіпермаркетів (2005-2012 рр.)

Джерело: Держстат України

Разом з тим, крупні торговельні об'єкти мають низку переваг економічного, технологічного і організаційного характеру, що зумовлює їх прискорений розвиток. Вони набувають організаційної форми мереж широкоформатних підприємств роздрібної торгівлі. Мережі таких підприємств носять корпоративний характер і належать великим торгово-промисловим групам, компаніям: “Фуршет”, “Сільпо” (Fozzi Group), “Максі”, “Тіки-маркет”, “Sper”, “Billa”, “Метро кеш енд Керрі”, “Арсен” (“Інтермаркет”), “Ельдорадо”, “Фокстрот”, “Епіцентр” та ін.

Сьогодні існує дві основні групи рітейлерів, перші – це ті, які заходять в Україну через партнерів (франшизера), другі – ті, які мають власну материнську компанію (це практично компанії з Росії – “Спортмастер”, O'stin, Incity, Gloria Jeans, Centro; Польщі – компанія LPP та Туреччини – Collezione, LC Waikiki). У той же час можна зазначити, що український ринок на 90% є франшизним.

Якщо в роздрібній торгівлі інтернаціоналізація має явний характер, то в оптовій сфері цей процес непрозорий. Він виражається, головним чином, у створенні мережі посередницьких структур – агентських фірм, дистриб'юторських і консигнаційних компаній, брокерських контор, а також організаторів оптового обороту (товарних бірж, аукціонів,

оптових агропродовольчих ринків, віртуальних бірж, електронних порталів). Сьогодні в Україні нараховується не менше 6 тис. структур, які опосередковують понад 450-500 млрд. грн. оптового обороту.

Зарубіжні компанії проникають в оптову торгівлю досить деструктивно, але легітимно. Річ у тім, що протоколом входження до СОТ Україна, як одна з небагатьох країн цієї організації, відкрила можливість іноземним структурам надавати оптові торгові бази внаслідок переведення оптового обороту в сферу оптово-роздрібних підприємств (переважно крупно-форматних мереж) і, з другого боку, – сприяння зарубіжними компаніями формувати дистриб'юторські фірми. Саме в цьому криється стратегічна помилка торгової політики в сфері оптової торгівлі, що призвело до блокування виходу на ринок вітчизняних товаровиробників і стимулювання товарного імпорту.

Варто наголосити, що неконтрольоване збільшення імпорту притаманне для більшості товарних груп, причому у зростаючих масштабах. Це призводить до від'ємного сальдо поточних операцій. З 2005 року спостерігається суттєвий розрив між імпортом і експортом з України (рис. 4).

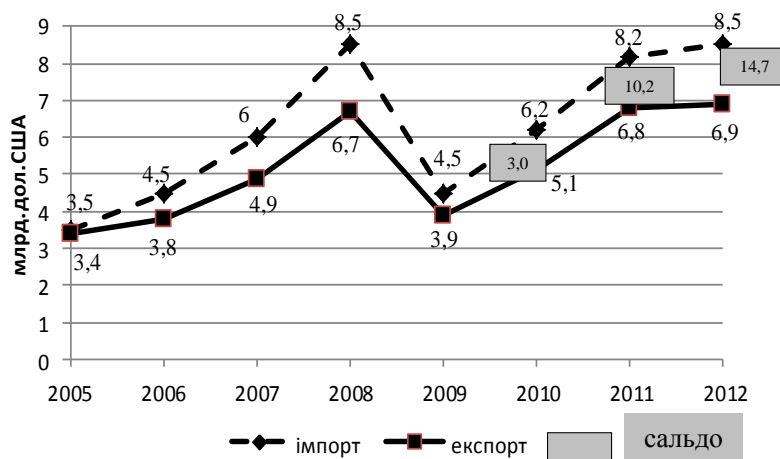

Рис. 4. Динаміка обороту зовнішньої торгівлі України

З рис. 4 видно, що імпорт зростає більш високими темпами, ніж експорт. У 2012 році від'ємне сальдо становило 14,7 млрд дол. США або 8,6% ВВП України.

Експансія імпорту товарів в Україні по суті заблокувала слабо-конкурентне вітчизняне товарне виробництво і це, відповідно, призвело до зростання імпорتنих товарів у складі товарообороту на споживчому ринку (рис. 5).

Дані рис. 5 свідчать про суттєве падіння виробництва вітчизняних товарів. Як результат, на внутрішньому ринку різко знизилася частка вітчизняних товарів в обороті й сягнула критичного рівня за стандартами національної економічної безпеки. Так, із врахуванням неорганізованого ринку, частка товарів вітчизняного виробництва по продовольчим товарам знизилася до 70%, а з непродтоварів становить лише 40-45%. Таким чином, у сенсі залежності товарно-ресурсного забезпечення від імпорту національний споживчий ринок знаходиться у зоні критичної безпеки.

Слід зауважити, що імпорتنий аспект інтернаціоналізації торгівлі має і позитивний аспект, який

полягає у насиченні споживчого ринку товарами, розширенні та оновленні асортименту, доступності споживачів до товарів.

Сьогодні, через кордони країни щорічно пересяваються величезні потоки товарів і послуг – не менше 170 млрд дол. США. Причому ці потоки зростають на 15-20% щорічно. Їх регулювання здійснюється, головним чином, митними механізмами і субсидіями.

В інтеграційних угодах передбачається нова парадигма регулювання, суть якої полягає:

- по-перше – введення безмитного доступу товарів до України. З 9699 тарифних ліній ЄС 8674 або 90% пропонується лібералізувати, тобто звести до 0;

- по-друге – скасувати субсидії, тобто державну підтримку експорту.

Взамін пропонуються нетарифні регулятори: технічні регламенти, стандарти на продукцію, комплекс санітарних і фітосанітарних заходів, процедури щодо безпечності та якості харчових продуктів.

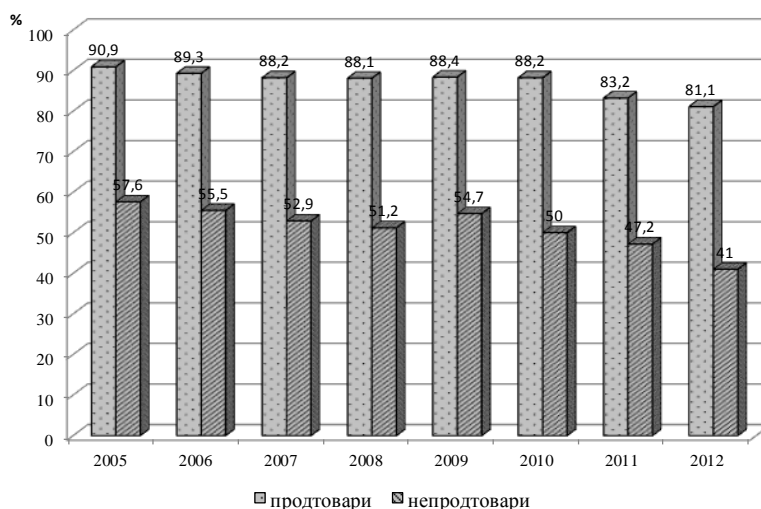

Рис. 5. Частка товарів, вироблених в Україні в товарообороті роздрібних підприємств

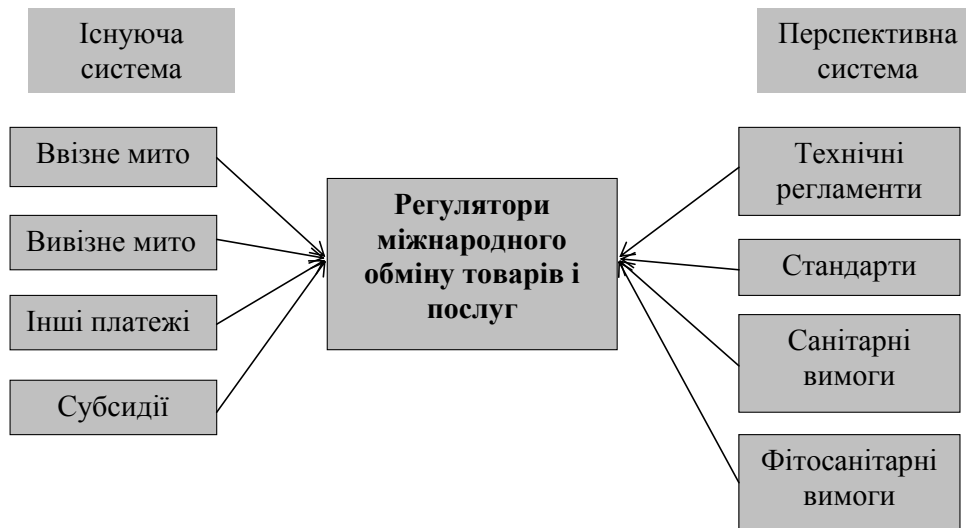

Рис. 6. Зміна парадигми регулювання в системі міжнародного обміну товарів і послуг

Нова парадигма нетарифного регулювання виглядатиме таким чином (рис. 6).

За різними оцінками нова парадигма більш перспективна. Вона передбачає ввезення і вивезення з України товарів високої якості, надійності, безпечності для споживачів. Для цього необхідно модернізувати вітчизняне товарне виробництво на інноваційних засадах. Відповідно реальний сектор економіки вимагає інвестицій на інноваційний розвиток.

Поряд з експансією імпорту, спостерігається ще одна тенденція інтернаціоналізації – масштабне проникнення зарубіжного торговельного капіталу в сфері товарного обігу, насамперед, інвестиційні цілі.

Інвестиційну привабливість внутрішнього споживчого ринку України зумовлюють такі фактори:

- висока місткість споживчого ринку і стійке зростання масштабів і темпів його розвитку в останнє десятиріччя;
- короткі терміни окупності інвестицій в торговельні об'єкти;
- труднодоступність торгового бізнесу до довготермінових банківських кредитів в Україні і надмірно високі процентні ставки за кредит;

- висока оборотність активів в торгівлі;
- зростаюча залежність торгівлі від позичкового капіталу.

Прямі іноземні інвестиції у внутрішню торгівлю характеризуються стабільною позитивною динамікою (рис. 7).

Як видно з рис. 7, за 2000-2012 рр. обсяги іноземних інвестицій збільшилися у 7,5 рази і сягали у 2012 р. більше 5,4 млрд дол. За масштабами вкладення іноземних інвестицій, торгівля вийшла на друге місце серед видів економічної діяльності й поступається лише переробній промисловості.

Зазначимо, що загально-інвестиційні темпи в торгівлю дуже високі. Відтак, інвестиції в основний капітал за 2000-2012 рр. зросли з 30 млрд грн до 260 млрд грн (у 8,5 рази), а в сфері торгівлі – з 1,3 млрд до 17 млрд грн, тобто у 13 разів.

Така інвестиційна активність зумовлює прискорений розвиток всіх секторів внутрішньої торгівлі. При цьому варто зауважити, що вітчизняні та іноземні інвестиції мають різну спрямованість.

Вітчизняні інвестиційні кошти вкладаються, головним чином, в розвиток торгівлі автомобілями, іншими транспортними засобами та в роздрібну

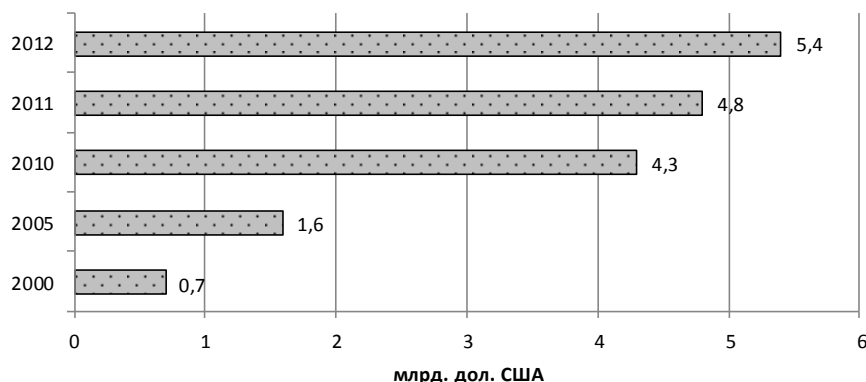

Рис. 7. Прямі іноземні інвестиції в торговельній сфері

торгівлю (52,7%). Структура іноземних інвестицій діаметрально протилежна. Вкладення в роздрібну торгівлю не перевищують 9,5%, що вказує на зростаючі інтереси зарубіжних інвесторів в найбільш відсталий сьогодні і найважливіший в перспективі сектор – оптову торгівлю.

Прямі іноземні інвестиції створюють сприятливі умови для інтенсивного розвитку іноземних суб'єктів на товарних ринках України. І цей процес набуває широких масштабів.

Прискорено зростає кількість нових іноземних суб'єктів торгівлі, які витісняють вітчизняний комерційний бізнес з внутрішнього споживчого ринку. Тільки за 2005-2012 роки кількість об'єктів в організованому секторі України зменшилася майже на 20%, а це означає, що припинило свою діяльність не менше 10 тис. магазинів.

Таким чином, глобалізація – це процес не лише маловивчений теоретично, але й заплутаний в практичному плані. Його не можна прийняти як суто адаптивний процес.

4. Висновки. Економічна глобалізація впливає на сферу внутрішньої торгівлі за такими основними напрямками: організаційна реструктуризація, експансія товарного імпорту, проникнення торгового капіталу і інтенсифікація конкуренції. Соціально-

економічні наслідки глобалізації не можуть бути оцінені однозначно. Вони мають як позитивні, так і негативні аспекти, при цьому в стратегічному плані останні домінують.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алле М. Глобализация: разрушение условий занятости и экономического роста. Эмпирическая очевидность [Текст] : монография / М. Алле ; [пер. с франц.]. – М. : ТЕИС, 2003. – 297 с.
2. Економічні проблеми ХХІ століття: міжнародний та український виміри [Текст] : монографія / [за ред. С. Юрія, Є. Савельєва]. – К. : Знання, 2007. – 595 с.
3. Кортен Д. Рыночная ересь капитализма / Кортен Д. // Эксперт. – 2002. – № 26. – С.2-13.
4. Стиглиц Дж. Глобализация. Тревожные тенденции [Текст] : науч. издание / Дж. Стиглиц ; [пер с англ.]. – М. : Мысль, 2003. – 304 с.
5. Можливості і застереження щодо наслідків введення в дію положень Угоди про асоціацію між ЄС та Україною [Текст] : наукова доповідь / [за ред. акад. НАН України В. М. Гейця]. – К. : Національна академія наук, 2013. – 98 с.